

Kvinnor, män och osämja

BRITTA LUNDGREN är professor i etnologi vid institutionen för kultur och medier, Umeå universitet. Hon är ansvarig för verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning vid institutionen för kultur och medier, och arbetar för närvarande med forskningsprojektet Fiendskapens kulturella organisation och Tillit under omprövning.

”Hon var ett hår av själva den onde, och den största skvallerharpan i den här jämmerdalen.” Orden kommer från en sjuttioåttårig kvinna som jag intervjuat angående byasamhällets antagonismer såväl på gruppnivå som på individnivå. I sina berättelser framhäver hon hur gemenskap och en något så när fredlig samlevnad var vad de flesta människor strävade efter, men att vissa individer, släkter eller byar var ute efter att så split och osämja. Några opererade ensamma, likt kvinnan hon karakteriserade som en skvallerharpa, andra tog hjälp av släkt och medlemmar i byn. Så gjorde Back-Ernst (fingerat namn) som tillsammans med övriga Backbor var ”otäck” och bildade en ond allians. Exempelvis skickade Back-Ernsts hushåll i samband med slakt bud efter en pojke som tillhörde en fattig familj och som bodde sju-åtta kilometer bort. Familjen utlovades en del av slakten om pojken kom och hämtade. Det barnet fick med sig tillbaka var den tunga, men föga mättande, koskallen i en säck. Detta berättar kvinnan med uttrycksfull ilska och harm.

Likaväl som människor i alla tider eftersträvat gemenskap och samhörighet har det funnits aggression, hat, rivalitet och fiendskap. I ett etnologiskt forskningsprojekt behandlar jag 1900-talets vardagliga osämja bland kvinnor och män på landsbygd och i småstäder. De konflikter jag funnit kan te sig ganska banala, förankrade i vardagslivets relationer och arbete.

Osämjorna är dels individuellt baserade med två eller flera huvudkontrahenter, dels gruppbetonade, t.ex. sekel-långa bya- eller släktkonflikter, som traderas över generationerna. Anledningarna till osämjan kan förändras över tid; ibland kanske man inte ens kommer ihåg ursprungsanledningen, men själva fiendskapen består. Det handlar om vägdragningar, staket, tomtgränser, fiskerätter, arvs- och bodelning eller uppförandet i tvättstugor. Tolkningen

av de olika konflikterna leder in på teman som platsidentitet, byantagonism, släkt-sammanhållning, föremåls symbolvärde, könsliga revir samt etniska och klassmässiga gränsdragningar.

I mitt fältarbete har jag besökt platser där osämja varit mer eller mindre legio, ett sätt att leva, ett sätt att kategorisera sig själv och sin omvärld på. Att analysera de berättelser jag funnit i intervjuer och i arkiv blir vägar att förstå ett socialt och kulturellt landskap. Precis som i ett fysiskt landskap sker ständiga förändringar, såväl snabba och explosiva som långsamma och svårupptäckta. Fördomar vittrar, händelser utbryter, rykten blåser runt och bort, sanningar eroderar och oprövade hållningar höjer sig långsamt i dagen.

Ofta framkommer olika typer av byantagonism, som t.ex. kan visa sig i att en inflyttad (oftast kvinna) får klä skott för kollektiva föreställningar om den egna byns goda värde och om de sämre egenskaper som sammankopplas med den inflyttades hemby. Dessa föreställningar skapas av berättelser som länkar individuella, personliga och kroppsliga erfarenheter till nivåer av kunskap som betraktas som generell och allmängiltig. I denna "förviktigandeprocess" av den levda erfarenheten skapas de rum där de enskilda kvinnorna och männen har sin plats och sina sociala liv som kulturella varelser. Dessa rum och platser kan i många meningar sägas vara *ockuperade*, av berättelser, av blickar, av rörelser, av rykten, av liknelser, öknamn och metaforer. Dessa sätt att ockupera och befästa kan vara lika effektiva som fysiska murar och gränser.

Den könsliga maktdimensionen återfinns i många tillstånd av osämja och de kulturella kategorierna manlighet och kvinnlighet nyttjas som förklaring, slagträ eller legitimering. Exempelvis är kvinnans

förknippande med ondska och trätgirighet gamla och ofta upprepade föreställningar och kvinnor kan skuldbeläggas genom att de anses egga upp till elakhet och osämja. Dylka etablerade kollektiva kulturella föreställningar används som om de var naturgivna och användningen organiserar och reorganiserar verkligheter och sanningar. Så skapas bergfasta verkligheter, med rötter i uppfattade sanningar om den mänskliga naturen, om godhet och ondska och om sant och falskt.

Har de vardagliga trätorna om banala ting något gemensamt med större och svårare konflikter, med krig, ondska och våld? I de tvistemål som jag har analyserat eller i det intervjumaterial jag insamlat är det möjligt att tolka dessa vardagliga osämjor som en pol i ett kontinuum. Det är en gradskillnad snarare än en artskillnad mellan små och stora konflikter. Det som förklarar dem är två kulturella processer. Den första handlar om upprepningens processer. Stora och små konflikter närs båda av upprepningen, av de upprepade handlingar som vidmakthåller dem. När en oförrätt åter artikuleras i smädningar, slag, öknamn, blickar eller förtal produceras på nytt föröware, offer och oförrätter, i en till synes oändlig kedja. Nytt bränsle finns alltid att kasta i brasan, minnen omformuleras och nya versioner ser dagens ljus. Man benämner, åkallar, citerar osämjan än en gång, och gör den än en gång reell. Skulle repetitionerna upphöra skulle antagligen osämjan falna och efter att dessa personers minnen upphört skulle inget återstå. En värld utan minne skulle det kanske vara en värld utan konflikter? Vi är vana vid att betrakta historia och minne som något att vårda och bevara men detta rymmer också andra sidor, långt från glömskans bot.

När barnet fick återvända med den

tunga koskallen i sin säck skedde något, som stod i samklang med redan etablerade sanningar. Det var att sätta barnet på plats, och även den familj som barnet tillhörde. Men samtidigt sattes de på ingen plats alls. De hamnade utanför det samfund som definierade dem. Utanför det kulturella innanförskapet. Det är denna process av exkludering, i tal, handling, i benämning, i tystnad, som kan utgöra den andra förenande länken mellan förfärande nationella konflikter och små banala osämjor i svenskt vardagsliv. På det sättet kan man tala om en gradskillnad i stället för en artskillnad. På det sättet kan den kulturella förståelsen av fiendskap ha något att säga som inte den psykologiska, den biologiska eller den ekonomiska förklaringen säger.

Att skapa ett "vi", t.ex. "vi som är uppvuxna i den här byn" och att detta "vi" sätts i motsats till "dom" eller "de andra" är en synnerligen effektiv identitetspolitisk process, som inom sig rymmer en stark konfliktpotential. Vi har sett många starka "vi", fundamentalistiska vi, nationalistiska vi, rasistiska vi, etnocentriska vi. Det är viktigt att fundera över vad som händer varje gång exkludering görs och ett "vi" skapas. Det "vi" som kan vara en akt av solidaritet kan också rymma sin motsats. Men det är också möjligt att skapa ett "vi" som inte baserar sig på uteslutning. Den brittiska sociologen Cynthia Cockburn analyserar i sin bok *The Space Between Us. Negotiating Gender and National Identities in Conflict* (1998) hur kvinnor går samman

i konflikthärdar som Nordirland, Israel och Bosnien och visar konkreta exempel på den viktiga och svåra process när solidaritet baserar sig på ett införlivande av olikhet i stället för exkludering på basen av likhet.

Min uppgift i den etnologiska forskningen om osämja är inte att redovisa vem som har rätt och vem som har fel. Det kulturforskaren kan göra är att problematisera de förklaringsmodeller som tas för givna när ett "vi" görs, att se hur dessa förstår och kategoriserar världen och de sociala sammanhangen. Dessa förklaringsmodeller har något generellt att säga om de otaliga tråtor, konflikter och aggressioner – oförargliga och livsfarliga – som vi dagligen konfronteras med eller hör talas om.

SUMMARY

Women, Men and Discord

The article discusses processes of hostility among small farming communities in northern Sweden. Conflicts connected to place, family and gender concerning issues like roads, fences, hunting and fishing, and distributions of estate are very common. Is it possible to compare these rather small and ordinary conflicts with "bigger" conflicts like warfare and terrorism? The continuous processes of exclusion and iteration can be seen as two cultural forces that contributes to making conflicts long-lasting and traumatic, and these forces do indeed make it possible to compare conflicts, big ones as well as small ones.